

EL GRAN PONT BLAU

José M. Murià.

Aquest text, dedicat a tots els catalans i mexicans que s'han sabut donar les mans, s'inspira en el imaginari "pont sobre la mar blava", del que tant en parlà Lluís Nicolau D'Olwer, construït des de Mèxic fins als Països Catalans per milers de fills d'aquestes terres que havien travessat l'Atlàntic en direcció contrària, a finals dels anys trenta i començaments dels quaranta del segle XX, per trobar-s'hi amb braços de color i manera de ser diferents, però sempre oberts de bat a bat.

Es veritat que, entre els viatgers, que portaven un carregament de misèria i de gana barrejades amb fermes ideals democràtics n'hi havia amb un nivell cultural escàs, però es pot afirmar també que una part important posseïa una il·lustració o una escolaritat molt per damunt de la majoria dels altres immigrants i, fins i tot, per sobre de la mitjana dels mexicans d'aquells temps.

Sense minimitzar la duresa de la situació en que es trobaven després d'abandonar tantes coses i persones que estimaven i els perills i vicissituds que patiren, cal insistir que ser immigrants en el meu país els va resultar molt menys dur que a d'altres, com ara als jueus i als libanesos, que també van arribar en aquella època, provenint d'un context cultural més allunyat del mexicà i amb un nivell d'instrucció més baix que el dels catalans.

Però també s'ha de dir amb totes les lletres que Mèxic fou un país especialment amorós pels qui hi van cercar refugi durant l'època de referència.

Enemics en varen trobar els qui venien de l'Estat Espanyol, es ben cert, però foren principalment compatriotes d'antiga residència a Mèxic, els anomenats molt despectivament *gatxupins*, que eren gairebé tots partidaris del totalitarisme espanyol i del general Franco.

Cal senyalar que, d'aquests "antics residents", els catalanoparlants n'eren una minoria, a diferència del 20% que representaren entre els republicans i nou vinguts.

S'ha de reconèixer, no obstant, que enemics dels refugiats no foren només d'origen espanyol, sinó que van comptar amb un suport molt discret de la ultradreta mexicana, que, afortunadament, aleshores estava molt malmesa, després d'haver fracassat rodonament en els seus intents de fer caure el govern sorgit de la Revolució Mexicana, la primera amb un gran contingut social del segle XX.

Amb tot, alguns empresaris *gatzupins* ben establerts, que obertament repudiaven als refugiats, de manera discreta procuraren cobrir amb ells vacants de les seves empreses que, *rojós* o no, eren persones de gran responsabilitat i honradesa que els feia mereixedors de la seva confiança.

De qualsevol manera, gràcies a la solidesa cultural i la consistència ideològica dels nouvinguts, els "antics", amb tot i els seus recursos no van tenir la capacitat de cooptar-los. Així, els republicans feren la seva vida al marge del Casino Español, del Club España i d'altres indrets on s'agrupaven els tradicionalistes i feien valer amb els seus diners llur vocació per la dictadura del "caudillo de España por la gracia de Dios" i el seus rebuig a la democràcia espanyola.

Pel que fa als republicans catalans, en canvi, sí que pogueren incorporar-se a l'Orfeó Català de Mèxic, fundat l'any 1906, i conviure amb alguns antics residents. Ara bé, s'ha de dir que, durant una bona època, apart de l'Orfeó, també va existir a la ciutat de Mèxic un "Casal Català" on s'hi reuniren els més radicals d'esquerres.

Sigui com sigui, a la majoria del ambients, doncs, a més de les enormes mostres de solidaritat amb les quals foren rebuts els vaixells que arribaren a Veracruz i altres indrets, pràcticament tots els refugiats es pogueren desenvolupar com peixos a l'aigua i navegar amb molt pocs esculls; igualment, es pot dir que van contribuir d'una manera

important a la forja d'aquell “miracle mexicà” dels anys cinquanta, que es basà precisament en la fortalesa i el volum que arribaren a tenir les classes mitges i nacionalistes, a les quals reforçaren de manera notable.

Ben cert és que, aviat, a la duresa del *desterrament*, la majoria dels republicans pogueren restar-li la penúria de la pobresa. De fet, pot assegurar-se que, econòmicament, aviat gaudiren d'una situació molt millor que la dels parents i amics que restaren a Catalunya després de la guerra que havien perdut i, en molts casos, fins i tot que la d'aquells que l'havien guanyada. Això sense considerar el salvatge tractament de molts vençuts.

S'ha d'assenyalar també el valor afegit de la seguretat que els va oferir el meu país, com a resultat de la solidaritat oficial i majoritària de la població.

Fins on jo sé, no hi va haver cap cas de que els republicans, justament per aquesta condició, haguessin estat víctimes d'algun atemptat sobre les seves propietats ni les seves persones i, menys encara, sobre les seves institucions i activitats col·lectives.

Ni tan sols per dur a terme grans manifestacions públiques de contingut polític més intens, es va mai haver de contractar vigilància per tenir seguretat. Si n'hi va haver en algun cas ningú no ho va saber i va estar tota a càrrec del govern.

Aquesta situació s'ha de tenir en compte, doncs no fou el cas d'altres països en els que molts o pocs republicanes hi cercaren refugi. Com ara a França, on foren segrestats molts refugiats per policies franquistes i retornats a la península per ser executats, amb el vist i plau i, fins i tot amb l'ajuda de col·legues francesos. Entre ells s'hi compta ni més ni menys que el president del govern de Catalunya, Lluís Companys, afusellat el 15 d'octubre de 1940, després de ser raptat per la policia d'Espanya abans del 22 d'agost d'aquell any.

El mateix Manuel Azaña, qui havia estat president de la República Espanyola, va estar a punt de patir la mateixa sort, però els va fallar l'intent a Montauban el 15 de setembre de 1940. Això succeí gràcies a la gosadia i empenta de l'ambaixador de Mèxic, Luís I. Rodríguez, acompanyat del capità Antonio Haro Oliva, *attaché militaire*, i un jovenet que tot just començava la carrera diplomàtica. Es deia Alfonso Castro Valle, i va ser qui em va narrar els fets quan el vaig tractar quatre dècades després.

Si Azaña es va salvar d'anar a parar a una presó espanyola fou degut al fet que Rodríguez i Haro Oliva van mostrar-se més disposats a fer us de les seves respectives armes que el policia espanyol Pedro Urraca Reduelles i els dos sicaris que l'acompanyaven, als qui el seu govern havia encarregat la *feineta*. La retirada a buscar ajuda d'aquest esbirro, que era el mateix que havia segrestat Companys, fou poc airosa, però Azaña va morir menys de dos mesos després del desagradable incident, amb la màxima tranquil·litat que les circumstàncies permetien, a l'*Hôtel du Midi* del propi Montauban.

S'acostuma a dir que Azaña va morir a França, però es fals. Aquella habitació on es va produir el seu traspàs i les quatre cambres més properes havien estat declarades seu legal de l'ambaixada de Mèxic a França. Per això va dir l'ambaixador Rodríguez que "Azaña havia mort entre braços mexicans" i nosaltres, ara, que va morir en territori legalment mexicà.

Igualment foren els tres colors de la nostra ensenya, amb l'orgullosa àliga azteca sobre el blanc, la que va cobrir el fèretre d'Azaña quan fou dut a enterrar, doncs la bandera dels republicans espanyols fou estrictament interdita pel govern de Vichy.

Aquesta bandera espanyola va ser, doncs, amagada dins el taüt abans de sortir de l'hotel, però ja en el cementiri municipal, va ser retirada i lliurada a l'ambaixador.

També s'havia prohibit qualsevol manifestació massiva amb motiu de l'enterrament, amb l'amenaça de dissoldre-la amb la força pública. Però no es van atrevir. Fou una barrera de pits mexicans la que encapçalà el dol, donà protecció a la família del difunt i a la gentada que la seguia i dissuadí a la gendarmeria de recórrer a la violència. Eren els empleats de la nostra ambaixada, amb l'ambaixador al davant, esgrimint cadascú una petita bandera amb els colors verd, blanc i vermell.

La petita història aquesta acabà l'any 1973, a la ciutat de Mèxic, quan l'ambaixador Rodríguez va morir i fou dut a enterrar cobert amb aquella mateixa bandera republicana espanyola que havia estat sobre el cos de l'Azaña. Però ara no anava amagada, com a Montauban, sinó a cel obert damunt de la caixa i amb tots els honors que la ordenança mexicana estableix per els símbols dels governs amics.

Puc parlar del cas d'un altre refugiat –un de tants– qui per “suggeriment” de la *Gestapo* al Cònsol General de Mèxic, no s'hauria d'haver embarcat a Marsella, cap a la salvació. Una maniobra logística del cònsol al darrer moment va permetre que el perseguit pugés al vaixell i finalment arribés sa i estalvi a Veracruz. Això no està degudament documentat com el cas anterior. Només en recollí versions orals.

El cònsol es deia Gilberto Bosques Saldívar, un dels millors exponents d'aquella digna diplomàcia que Mèxic va tenir i de la qual vam presumir durant molts anys. Era la Revolució Mexicana, amb tota la seva vitalitat, projectant-se en l'àmbit internacional. El mateix Bosques m'explicà la seva versió l'any 1987, quan vaig tenir l'immens honor i el privilegi d'organitzar-li un homenatge.

Per una altra banda, la versió d'aquell home, a qui Bosques li va salvar la vida i va morir dolçament a Guadalajara, l'any 1999, la vaig tenir també directament. Pot dir-se que vaig créixer amb ella doncs, casualment, es deia igual que jo.

Puc fer meves, doncs, les paraules de Bruno Schwebel, un jueu que també va aconseguir escapar a Mèxic en el mateix vaixell.

Si no hagués estat per la posició antifeixista del Govern de Mèxic, així com per la iniciativa personal del senyor Bosques per salvar la major quantitat possible de gent que estava amenaçada pel feixisme, probablement la meua família i jo no hauríem sobreviscut.

Pel que fa al meu homònim, sobre tot això en deixà escrits uns quants versos:

Sola, ben sola avança
dintre un mar de desconsol
i emproant la llum del sol,
bella nau de l'esperança.

L'home sempre digué que quan va arribar a Mèxic, després tantes cabòries, tres anys de guerra i altres tants d'exili a França, havia tornat a sentir en carn pròpia el que era l'autèntica llibertat.

Refugiats que, ja vivint a l'exili, foren víctimes d'agressions i atemptats per part dels espanyols de la Espanya feixista aquella, n'hi va haver a diferents indrets com a la República Dominicana –quan la seva capital es deia Ciutat Trujillo-, a Caracas, fins i tot en els temps de Carlos Andrés Pérez, i, ben segur, a Buenos Aires i a Montevideo, durant l'hegemonia de Juan Domingo Perón en el “Con Sud” del continent.

A Mèxic, no! Tot i que no faltà algun intent per part del govern franquista. La policia mexicana va estar sempre molt alerta i es va encarregar d'avisar o sovint només de protegir amb gran eficàcia i sigil els possibles afectats, fins i tot sense que ningú no se n'assabentés.

Dit d'una altra manera: gràcies a la protecció decidida del govern mexicà, el feixisme espanyol o l'alemany ja podien anar al darrera dels refugiats a Mèxic “amb un flabiol sonant”.

Dol reconèixer que aquestes coses semblen ser oblidades o diluïdes intencionalment per molts espanyols que es diuen progressistes i que, fins i tot, resulten ser descendents directes d'aquells que trobaren refugi a Mèxic per salvar les seves vides, conservar la llibertat, poder educar al fills, no tenir por o dur a terme activitats molt properes a la seva preferència o, com a mínim, a la seva competència. Però el cas incontrovertible que no s'ha pas d'oblidar és que Mèxic fou, simple i senzillament, el millor país per l'asil dels demòcrates peninsulars, no només per la qualitat de vida que hi trobaren, si no també perquè rebé el número més gran de refugiats, després de França. A la fi va haver-hi més refugiats de parla catalana a Mèxic que a tots els altres països d'Amèrica junts.

És possible que convingui fer un eixut recompte dels fets més visibles que deixen constància de la solidaritat oficial de Mèxic amb la República i la democràcia espanyoles, tot esgrimint la famosa *Doctrina Estrada* i aquell inalienable dret d'autodeterminació del qual haurien de gaudir tots els pobles, i al qual es refereix el principi tan ben establert per Genaro Estrada, l'internacionalista nascut a Sinaloa que ha esdevingut motiu d'orgull de tot el continent.

Deixem de banda, per ser molt conegut, el fet que Mèxic s'hagi negat a reconèixer i tenir relacions diplomàtiques amb el govern espuri de Franco que resultà – cal insistir-hi- d'un alçament en contra d'un règim legalment constituït. No oblidem tampoc que al feixisme hispà li foren obertes les portes de la victòria per dues potències totalitàries amb les que Mèxic també hi entraria després en guerra: l'Alemanya nazi i l'Itàlia del Duce Mussolini.

Quan Espanya fou finalment admesa a l'ONU –malgrat haver-la declarat de primer inacceptable- per obra i gràcia d'Estats Units i la complicitat d'altres governs hipotèticament democràtics, el director general de la UNESCO, un gran mexicà de nom Jaime Torres Bodet, va presentar immediatament la renúncia, amb el corresponent escàndol internacional.

No sé si l'home va rebre ordres del president, però sí tenim clar que Torres Bodet va ser un excel·lent ministre de Relacions i Exteriors i d'Educació Pública. Era fill d'en "Torretes", un dels millors jugadors de domino que hi hagut mai a l'Orfeó Català de Mèxic, on, per cert, també n'hi ha hagut d'altres de molt bons.

Podríem recordar, però potser no cal, que, oportunament, el representants mexicans a l'ONU havien esgrimit arguments molt sòlids per tal que mai ningú no somniés d'admetre aquell govern criminal a l'Organització.

Em remunto més lluny en el temps: Potser heu sentit parlar de l'*Acord* Mèxic-França (del governs de Lázaro Cárdenas i d'Henri-Phillipe Petain) signat a Vichy per l'ambaixador Luis I. Rodríguez i el senyor Paul Baudouin, ministre d'afers internacionals francès, el 22 d'agost de 1940, quan França ja havia estat envaïda pels alemanys.

És un document que declarà a tots els refugiats espanyols sota la protecció de la bandera mexicana i en trànsit cap al nostre país.

Ho poso també en paraules de Josep Benet, potser el català més entès en aquests afers:

En aquest conveni, el govern de Vichy s'obligava a garantir l'existència i la llibertat dels republicans refugiats en territori francès i, molt especialment, a limitar les extradicions demanades pel govern franquista només als crims i delictes de dret comú, que no tinguessin cap mena de connexió amb actes d'índole política.

Això que es diu tan fàcilment va significar que més de cent cinquanta mil dona de persones salvessin la vida o, com a mínim, recuperessin o conservessin la llibertat. Després de la famosa llista d'Oskar Schindler, formada per unes 1,200 persones, que fou immortalitzada pel cinema amb una pel·lícula de dues hores, la llista de Cárdenas o de Rodríguez, quina llargada hauria de tenir?

Com ho digué el mateix ministre francès, Boudoin: “Es tracta d’una de les més considerables empreses d’emigració que s’hagin vist mai”. Tal com ho diuen molts altres coneixedors del tema: una de les pàgines més joioses de la història universal de la diplomàcia que fou protagonitzada, no per homes fets, avesats i experts en l’ofici, si no per un grapat de vailets forjats per la Revolució Mexicana, amb un cor molt gran i uns pantalons molt ben posats.

El més vell era Bosques, amb 48 anys. Però Rodríguez tot just n’havia fet 37 i el *jefe* d’ambdós, el general Cárdenas, no arribava a 45.

També, cal dir-ho, hi va haver més d’una dona de gran valor entre ells, com ara la professora Palma Guillén. Ella formà part de la representació de Mèxic a la Lliga de Nacions que es reunia a Ginebra. La Palmira, però, sempre deia la guerra l’havia guanyada ella, doncs es va acabar casant amb el famós diplomàtic, historiador i economista català Lluís Nicolau D’Olwer, qui, per cert, també va ser salvat per l’ambaixada de Mèxic de ser retornat a Espanya. Cal recordar que el govern de Franco havia declarat, per boca d’aquell Serrano Súñer, que no reconeixia l’existència d’espanyols refugiats a França, amb la qual cosa aquests quedaren sense cap protecció legal i a la mercè dels alemanys, que se’ls començaren a endur als deplorables camps de treball.

S’ha de dir que l’esmentat *Acord*, va ser acceptat pels governs de Hitler i de Mussolini, no pas per raons humanitàries, sinó per que festejaven el nostre petroli, que

aleshores acabava de passar a mans de l'Estat. L'èxit no va ser complet, doncs quan podien feien l'orni, però fins i tot molts presoners a Alemanya van ser retornats i es va parar la sistemàtica persecució fins que Mèxic va deixar de ser neutral.

També, com diu el citat Benet, “el govern francès s'obligava a no permetre el lliurament de cap refugiat espanyol, en cap indret del territori francès, sense sotmetre'l abans al procediment de l'extradició”

Finalment, afegeix, el govern mexicà “acceptava traslladar a Mèxic a tots aquells que ho demanessin, compromentent-se a facilitar gratuïtament el medi de transport”. (*Exili i mort del president Companys*. Barcelona. Empúries. 1990. p.146.)

Es va arribar a una xifra molt difícil de precisar d'aquells que finalment van venir, però crida enormement l'atenció que ara la tractin d'encongir. Fou una quantitat enormement superior –al menys quatre vegades– als 10 ò 12 mil que avui els savis espanyols reconeixen formalment.

Parlar de les denúncies i els arguments esgrimits per Isidro Fabela i companyia a la Societat de Nacions és redundant, però no ho és fer referència al número també indeterminat de baixes que van tenir en els camps de batalla de la Península Ibèrica els voluntaris mexicans que hi lluitaren a favor de la llibertat. Entre els que van tornar, els més coneguts són el periodista Juan Miguel de Mora i el pintor David Alfaro Siqueiros, però entre els que s'hi van quedar, a manera d'homenatge, permeteu-me que n'esmenti només tres: Carlos Gallo, Ricardo Solórzano y Manuel Zavala, afusellats a la població gallega de El Ferrol, l'any 1937. Eren alumnes de l'Escola Preparatòria de Jalisco, la mateixa en la qual jo hi estudiaria dues dècades més tard.

Quan els presidents Companys i Aguirre van creuar la frontera pel port de Lli –després de que Azaña se'ls avancés expressament, i arribaren al primer indret accessible per un vehicle de motor, es trobaren amb un taxi que els esperava. Feia dies

que pujava cada matí per encàrrec de l'ambaixada de Mèxic a França, que estava a càrrec de qui havia influït més que ningú a definir la política exterior del president Lázaro Cárdenas. El seu cognom era Bassols i era fill d'un músic català que havia anat a parar a Mèxic durant el segle XIX. Pel nom de pila vaig tenir sospites de que venia de per aquí. Amb el temps ho he confirmat: pare i fill es deien Narcís.

--- o ---

Darrerament se sol prescindir de la paraula “refugiats” per referir-se a aquella gent que es van veure obligada a fugir. Prefereixen dir “exiliats” potser perquè la consideren més digne... Sigui com sigui, així com en sentit estricte primer pogueren considerar-se “desterrats”, doncs es quedaren sense terra, després, tal com quedava clarament indicat en tota la documentació migratòria, en procedir a cercar refugi dels perills que corrien, la seva condició precisa fou la de “refugiats polítics”. Va ser amb el pas del temps que la seva condició legal i moral va anar canviant i esdevingué “l'exili”.

Cal assenyalar, i això és molt important per entendre algunes formes de comportament d'aquells homes i dones que s'establiren a Mèxic, que mai, ni en els pitjors moments de pessimisme, arribaren a sospitar que la seva condició d'exiliats duraria tant de temps. Mai s'imaginaren, entre d'altres coses, que el triomf sobre l'Eix totalitari dels Aliats demòcrates comportaria la supervivència del franquisme. Fou un dolorós procés anar acceptant lentament que el seu exili seria tan llarg i, per a molts, fins i tot definitiu.

Com que, en un primer moment no coneixerien dels acords secrets de Franco amb Estats Units, signats a començaments dels anys cinquanta, no copsaren bé la situació. Fins que el president d'aquest país, Eisenhower, el qual, irònicament, havia estat el Comandant suprem dels exèrcits aliats a Europa, va visitar oficialment Espanya el desembre de 1959, i oferí a Franco una gran ajuda econòmica i militar a canvi només

de la promesa de suavitzar una mica la dictadura i, això sí, de permetre l'establiment de bases militars presidides per la bandera de les barres i les estrelles en llocs estratègics de l'Estat Espanyol, que enfortirien el que se'n deia el "món lliure" en aquella "guerra freda". Va quedar així ben clar que el franquisme duraria com a mínim el mateix que el dictador qui, per cert, gaudia aleshores de molt bona salut.

Foren anys de decisions individuals dels republicans espanyols que continuaven residint a Mèxic. N'hi va haver que consideraren que l'exili havia acabat, doncs fins i tot s'oferiren garanties i facilitats a certes persones per tornar a casa. Per bé o per mal, el reblaniment de la dictadura no avançà massa i, amb freqüència, es produïren mostres clares de regressió i enduriment, de manera que la noció d'exili mai va desaparèixer del tot; però la cosa certa és que continuar vivint a Mèxic aleshores significava deixar de pensar en la tornada.

Fins i tot, cal recordar que, quan es començava a produir el retorn de alguns exiliats, la majoria d'ells feia com a mínim dues dècades que eren al nostre país, les quals, evidentment, ni aquí ni allà no havien passat en va.

El 1980, Pere Calders, un dels primers escriptors catalans que van tornar a casa, l'any 1962, per exemple, deia: "He passat la meitat de la meua vida a Catalunya i l'altre meitat a Mèxic. És un balanç que m'omple d'estupor". Però si comptem bé, després de residir 23 anys a la ciutat de Mèxic, a la que va arribar quan en tenia 27, vol dir que a la vall d'Anàhuac hi havia viscut molt més de la meitat de la seva vida conscient. De fet, podríem dir que s'hi va acabar de forjar com escriptor.

Alguns hi havien viscut molt tancats en ells mateixos, especialment els que visqueren a la capital on s'hi va quedar la immensa majoria, relacionant-se socialment només entre ells, sempre esperant amb ànsia el dia de tornar. Per una altra banda, preocupant-se poc per la realitat mexicana i en molts casos, fins i tot, repudiant-la. Però

al llarg d'aquest temps, malgrat haver procurat evitar-ho, la seva naturalesa havia sofert i gaudit de canvis importants, de la mateixa manera que també s'havia transformat –i molt- la realitat de “casa seva” i, segons la seva perspectiva, era molt pitjor que la que tant havien enyorat d'abans de la Guerra. Per això molts que emprengueren l'anhelat retorn no trigaren massa a fer les maletes per venir un altre cop a Mèxic.

Altres persistiren en el seu tancament mexicà, el qual acabà per deixar de ser un “desterrament” i convertir-se en una mena “d'enterrament”.

N'hi ha que encara avui viuen aquesta condició, que els pares traslladaren als fills i aquests als nets, els quals, curiosament, acceptaren passivament viure aquesta mena d'entelèquia, al marge del país en el que residien –molts hi havien nascut- i molt més apartats del lloc al qual creien pertànyer.

Però n'hi va haver d'altres que, des del començament, sense deixar de pensar en les seves coses, defensar la seva condició i desitjar el retorn, s'interessaren en el món divers i ric que se'ls ofería amb els braços tan oberts. S'hi endinsaren, s'enriquieren amb les experiències de la realitat diferent i, a poc a poc, d'una manera gairebé natural, arribaren a adonar-se que ja no eren exiliats i menys desterrats: no s'havien quedat sense terra sinó que n'havien guanyada una altra. Gradualment van veure que, a més de pertànyer a l'indret en el que havien nascut i crescut –no pas el que havia esdevingut- ara formaven més aviat part del lloc en el qual vivien i, sobre tot, presumiblement, en el qual hi moririen.

Fou el més assenyalat dels refugiats espanyols, el meu mestre José Gaos, nascut a Gijón i de família valenciana, el darrer rector republicà de la Universitat de Madrid, qui va desenvolupar el terme “*transterrat*”, sense més pretensió que la de definir-se ell mateix, precisament perquè havia passat d'una terra a una altra. Gaos no hauria acceptat mai de pertànyer a l'Espanya del seu temps mexicà, de manera que, sense deixar de ser

mai el que era, un republicà espanyol, es va anar comprometent també amb el Mèxic que l'acollí, el deixà treballar i li va reconèixer els seus grans mèrits de mestre, filòsof, historiador de les idees i defensor dels principis fonamentals i primigenis de la descolonització intel·lectual.

No hi podia haver millor manera de retribuir a Mèxic els beneficis , i per això, es considerà Gaos com una mena d'emblema dels exiliats espanyols.

Però, com ell mateix deia, no tots els espanyols que van romandre a Mèxic després dels anys seixanta podien definir-se com a *transterrats*, per més que molts volgueren apropiat-se de la paraula i encabir-se en el seu significat, pel prestigi que tenia el seu encunyador. Però no! No tots els exiliats foren *transterrats*: aquells que continuaren tancats en ells mateixos, sortint el menys possible de les limitacions que s'havien imposat podrien considerar-se més aviat “enterrats”, doncs les seves vides difícilment transcendiren els límits de la pròpia tomba en la que van viure. Es tracta d'un sector de la migració que, lamentablement, al final resultà estèril tant per Mèxic com per la seva terra d'origen.

És precisament l'altre sector, el dels *transterrats*, el qui aportà, i molt, a la vida mexicana –especialment a la vida cultural- i irònicament, quan es presentaren les ocasions rendiren bons fruits també allà on havien nascut.

No m'interessa esforçar-me en calcular el percentatge de *transterrats* i “d'enterrats” en el conjunt general de la immigració. Resulta molt difícil, entre d'altres coses, perquè no és clara la divisió entre els uns i els altres. Més aviat es tracta de diferents actituds i maneres de veure la vida, que sovint es poden confondre en una sola persona, en la qual de vegades predomina una i de vegades l'altra.

La pintura, el dibuix i l'escultura, el cinema i la fotografia, la literatura i la història, les arts gràfiques, etc. van rebre a la fi molt bones aportacions d'aquells

refugiats o exiliats. No entraré en detall, però cal insistir que els millors exponents d'aquella immigració foren els qui acabaren convertits en autèntics *transterrats*.

Atès que els tals franquistes havien esgrimit que els exiliats constituïen un conglomerat d'autèntics delinqüents i facinerosos que havien fugit d'Espanya per escapar-se del càstig que mereixien els seus horrorosos crims, amb el temps hagueren d'explicar com era possible que aquesta escòria fes aportacions tan importants a la cultura mexicana i, per què no?, també a la universal. Com era possible que hi hagués millors exponents de la cultura espanyola fora d'Espanya que a dins? La versió amb el temps va ser la d'acusar-los de "renegats".

Res més fals! Foren homes i dones que en sortir de casa hi deixaren vuits molt grans que foren omplerts per carcellers i cerbers de la pitjor mena. Sense deixar de ser el que eren, s' imbuïren de la realitat mexicana i es comprometeren amb ella. La van assimilar tant com varen poder: la feren seva i l'enriquiren tant com els fou possible, aportant-li la seva idiosincràsia, la seva idea del món i la seva experiència vital anterior, sense perdre mai de vista, com succeí amb molts dels "enterrats", que els havia tocat la gran sort de venir a parar a un país que va esdevenir la millor panacea possible per les seves desgràcies i el seu enyorament.

Per Mèxic, en canvi, va significar l'enorme riquesa de l'agraïda presència d'una Espanya molt diferent i millor que la aportada per conqueridors, colonitzadors i *gatxupins* i, per descomptat, que l'Espanya franquista amb la qual benauradament hi va haver molt poc contacte.

Entre *transterrats* i bons mexicans, doncs, potser fins i tot sense proposar-s'ho, precisament en el meu país, que és molt millor que molts no creuen o ens volen fer creure, junts van aconseguir que els republicans d'aquestes terres comencessin a alliberar-se del doll d'indignitat en el qual els va voler submergir el triomf del feixisme

i que la seva derrota esdevingués, amb el temps una gran victòria, de la dignitat. ¿Podríem dir que la “nau de l’esperança” ha arribat a port?

Malgrat tot, a setanta cinc anys d’aquella terrible davallada de la democràcia, aquí i allà, encara no hi manquen els qui pretenen dissimular els grans mèrits que abastaren aleshores els meus Estats Units Mexicans. És per això que el meu final, avui, només pot tenir quatre paraules que surten veritablement de la meva ànima mexicana:

Gràcies Girona! Visca Catalunya!